

Strukturalizmus a nyelvészetben

Az utóbbi évtizedekben — különösen a 30-as évek óta — egyre nagyobb teret hódít a strukturális módszerek és alapelvek gyakorlati alkalmazása a konkrét nyelvészeti kutatásokban*. Ennek ellenére azonban mind a mai napig nem alakult még ki egy minden szempontból egységesnek nevezhető kép a nyelvészeti strukturalizmusról. Még napjainkban is elég gyakran kísért az a nem egészen helytálló megállapítás, hogy minden olyan nyelvészeti irányzat, amely valamilyen formában szakított a múlt hagyományaival, már beilleszthető a strukturalista irányzatba. Emile Benveniste, neves francia nyelvész a strukturalizmus egyik fő jellegzetességét a nyelv rendszer- és szerkezetszerűségének elismerésében látja. Ez a megállapítás valóban érvényes valamennyi strukturalista irányzatra, de ennek alapján Leo Weissgerber bonni professor nyelvészeti felfogását is a strukturalista iskolák közé kellene sorolnunk, holott nyelvészeti koncepciója meglehetősen távol esik amazokétól. Nem tekinthető meggyőzőnek az a nem kevésbé gyakori megállapítás sem, hogy a strukturalista irányzatok képviselői a konkrét nyelvészeti kutatásokban a szinkron jellegű vizsgálatoknak biztosítanak elsőséget. Leo Weissgerber szintén a szinkron jellegű nyelvészeti stúdiumok híve, de — mint már említettük — felfogása nem illeszthető be az ún. klasszikus strukturalizmus koncepciójába. Sőt mi több, a prágai iskola, mely a strukturalizmusnak egyik klasszikus mintája, teljesen egyenrangúnak tekinti a nyelv szinkron és diakron vetületének a vizsgálatát.

Valamely nyelvészeti irányzat mibenlétének meghatározásakor egy egész sor elvi és módszertani kérdéskomplexumból kell kiindulnunk, amelyek közül külön-külön — bármilyen fontos legyen is az — egyik sem tekinthető az esetlegesen döntő kritériumnak a különféle strukturalista irányzatok egymástól való elhatárolásában. A kopenhágai iskola felfogását például erősen áthatja a neopozitivistafilozófia, s bőven merít ebből az amerikai deskriptív nyelvészet is, de más tekintetben lényegesen eltérnek egymástól. Ha a nyelvészeti strukturalizmus fogalmát tágabban értelmezzük, akkor a múlt hagyományaival való szakítás, a leíró jellegű kutatások előtérbe állítása, a nyelv rendszer- és szerkezetszerűségének elismerése és hasonló ismérvek alapján a modern nyelvtudományi irányzatok egész sorát baskatályázhatjuk a különböző strukturalista irányzatok közé. Ezzel viszont elmosnók a klasszikus értelemben vett strukturalista iskolák közötti határvonalat. A nyelvészek közül már többen utaltak arra, hogy még az ún. klasszikus strukturalista iskolákon belül is lényeges elvi és módszertani kérdésekben igen gyakran megoszlanak a vélemények.

Az irányzat alapját képező fogalom — a *struktúra* fogalma — tekintetében sem alakult ki egyöntetű vélemény a különböző strukturalista irányzatok képviselői között; az európai nyelvészek egészen másképpen értelmezik ezt a fogalmat, mint az amerikaiak. A már idézett Emile Benveniste szerint az európai nyelvészek számára „egy részből álló egész elrendezettségét és az egész egymást kölcsönösen feltételező

* Az európai szocialista országokban az ún. strukturalista hullám az 50-es évek második felében és a 60-as évek legelején „tetőzött”. Már ebben a korszakban — különösen Amerikában — egy új irányzat megszületésének lehetünk tanúi, amely gyökerében változtatja meg a strukturalizmusnak a nyelvről és annak működéséről vallott felfogását.

részei között kimutatott összetartozást jelenti“, ellenben az amerikai nyelvészek többsége számára a struktúra „az elemek egy meghatározott felosztása és ezek társulási vagy helyettesítési képessége“ (Émile Benveniste: *Tendances récentes en linguistique générale, Journal de Psychologie Normale et Pathologique* 47—51).

S ha mégis fel akarjuk vázolni a strukturalista irányzatok közös jellegzetességeinek azt a minimumát, ami jogosulttá teszi a *strukturalizmus* elnevezés használatát, akkor vissza kell térnünk a bevezetésünk elején érintett ismérvekhez, természetesen azokkal a fenntartásokkal, amelyekre ott utaltunk, hangsúlyozva azt, hogy mindenik strukturalista iskola sajátosan ötvözi bele koncepciójába ezen alapelveket. Addig is, míg rátérnénk a különböző strukturalista iskolák részletezőbb elemzésére, fogadjuk el a nyelvészeti strukturalizmus következő meghatározását: „A strukturalizmus... összefoglaló elnevezése mindazoknak a nyelvszemléleti irányzatoknak, melyek a nyelvet jelek zárt rendszerének tekintik, s vallják, hogy az egyes jel, illetve jelkategória értékét annak a rendszer egészében elfoglalt meghatározott helye szabja meg“ (Antal László: *A strukturalizmusról. Magyar Nyelvőr*, 1958. 94).

A strukturalizmus kialakulásának külső és belső tényezői

A nyelvészeti strukturalizmus a hagyományos grammatika, elsősorban az újgrammatikus iskola ellenhatásaként alakult ki századunk 20-as és 30-as éveiben. A technika fejlődése, különösen a távközlés, az információátvitel, gépi kivonatkészítés meg a gépi fordítás is kedvezően hatott a strukturalista jellegű vizsgálatokra. A strukturalizmus eszmei megalapozásában éreztették hatásukat egyes polgári filozófiai irányzatok is (pozitivizmus, újpragmatizmus), valamint a különböző tudományos diszciplínákban meghonosodott szemléletmódok (holizmus a biológiában); közvetlen előfutáraiként a nyelvtudományban a lengyel származású Baudouin de Courtenay-t, a kazányi iskola megalapítóját, és különösen Saussure-t, a neves svájci francia nyelvészt szokták emlegetni.

Ferdinand de Saussure (1857—1913) a nyelvet olyan jelrendszernek tekintti, amelyben az egyes elemek értékét elsősorban nem pozitív tulajdonságaik, hanem a rendszerben elfoglalt helyük határozza meg; ezért a nyelvtudománynak elsősorban nem a rendszer elemeit, hanem az elemek közötti viszonyokat kell tanulmányoznia. „A nyelv forma és nem szubsztancia“ — mondja Saussure.

A neves svájci nyelvtudós korszakalkotó általános nyelvészeti előadásában (*Cours de linguistique générale* címmel, 1916-ban, Lausanne-ban jelent meg) ugyan sohasem használja a „struktúra“ terminust, de az olyan megállapításai, mint: „A nyelv... önmagában egész és osztályozási elv“, vagy: „A nyelv mindenkor egy megállapodott rendszert és egy fejlődést foglal egyidejűleg magában“, továbbá: „A nyelv olyan rendszer, amelynek minden részét a többivel való kölcsönös szinkronikus összefüggésében lehet és kell vizsgálni“ — már magukban rejtik a strukturalista szemléletmód minden fontosabb mozzanatát.

A prágai nyelvészekör

Időrendi sorrendben az első strukturalista nyelvészeti iskola 1926-ban Prágában alakult meg (Cercle linguistique de Prague), és ebben a formában 1938-ig működött.

Az iskolára általában jellemző a nyelv funkcionális szemlélete, amelyet az 1929-ben tartott első szláv filológiai kongresszuson fejtenek ki. E szerint „a nyelv bizonyos célra felhasznált kifejezési eszközök rendszere“. Szociális megjelenésében van egy kommunikatív funkciója, azaz olyan, amelyik a jelölt dologra, és egy poéti-

kai funkciója, amely magára a jelre irányul (I Vachek: *A Prague School Reader in Linguistics*. Bloomington, 1964. 33—41).

A prágai nyelvész kör tagjai a nyelv „funkcionális rendszerét” és „struktúra-törvényeit” kívánják feltárni a nyelv minden egyes szintjén. N. S. Troubetzkoy a strukturalista szemléletmód megszületésével kapcsolatban a következőket írja: „A korszaknak, amelyben élünk, jellegzetes, minden tudományos diszciplínában megfigyelhető vonásaként mutatkozik az a tendencia, hogy az atomizmust a strukturalizmussal s az individualizmust univerzalizmussal váltsa fel... Ez a tendencia megfigyelhető a fizikában, a kémiában, a pszichológiában, a közgazdaságtudományban...” (*La phonologie actuelle, Psychologie du langage*. Paris, 1933. 245). A „struktúra” terminus tehát a prágai iskolánál jelenik meg, mégpedig a különböző fonológiai rendszerek tanulmányozásának alapfogalmaként. Így hát a prágai iskola első sorban a fonológia terén hozott jelentősen újat, főként Troubetzkoy műveiben (lásd: *Grundzüge der Phonologie*. Prága, 1938). Troubetzkoy elkülöníti a fonológiát a fonetikától, és csupán az előbit sorolja a nyelvtudományi diszciplínák közé, de a fonológiai egységeik (fonémák) funkcióinak a vizsgálatokor felhasználja a fonetika adatait is. A fonológiai egységek (fonémák) alapvető funkciói közül a jelentés megkülönböztetésére szolgáló disztinktív funkció a magva Troubetzkoy és a prágai nyelvész kör fonológiai elméletének.

A fonológiai vagy jelentésmegkülönböztető oppozíció olyan hangbeli szembenállás, amely egy adott nyelvben két szó jelentésének a megkülönböztetésére szolgál (például a magyar *tér—dér*, *por—bor*, *kor—kör*, *hall—hal*, azaz: t—d, p—b, o—ö, ll—l). Troubetzkoy a fonológiai szembenállás fogalmából vezeti le a fonéma fogalmát is; a fonéma a fonológiailag lényeges jegyek összessége. A prágai fonológusok a fonológiai elemek egymáshoz való kölcsönös viszonyulásait tekintik az adott fonológiai rendszer kulcsainak.

A prágai nyelvész kör fonológiai felfogása szempontjából a leglényegesebb oppozíciók az ún. privatív oppozíciók, melyek bizonyos kettős (bináris) jegyek jelenléte vagy hiánya folytán keletkeznek (például: zöngésség—zöngétlenség, mint b—p, d—t esetében). Troubetzkoy ezen kívül még megkülönböztet: állandó és neutralizáló jellegű oppozíciókat. Két fonéma közötti szembenállás állandó jellegű, ha azok az összes lehetséges helyzetben különböznek egymástól — például a francia a—o —, és neutralizáló jellegű, ha a különbség csak bizonyos helyzetekben releváns, másokban pedig nem. Például az orosz t és d fonéma a szó elején és a szó végén: *tom* (kötet) — *dom* (ház) esetében a szembenállás lényeges, jelentésmegkülönböztető funkciója van, a *rot—rod* (száj, ill. nem, genus) esetében az oppozíció irreleváns, minthogy az oroszban a szóvégi zöngés magánhangzó zöngétlenné válik. Azt a helyzetet, amelyben a neutralizáció végbemegy, *neutralizáló helyzetnek*, a fonémát pedig, amely ebben a pozícióban realizálódik, *archifonémának* nevezzük. Az archifonéma ezek szerint két fonéma közös megkülönböztető jegyeinek az összessége (lásd *rot—rod*).

A prágai strukturalista iskola fonológiai felfogását Roman Jakobson és közvetlen munkatársai fejlesztették tovább, mégpedig úgy, hogy a fonémának nem az artikulációs, hanem az akusztikai jegyeit vizsgálják, s ezeket vizuálisan is rögzítik egy különleges spektrográfiai apparátus segítségével; az egész elmélet pedig a privatív jellegű bináris szembenállásokon alapszik. Jakobson és tanítványai a megkülönböztető jegyeknek olyan, 12 korrelációs párból álló egyetemes rendszerét dolgozták ki, amely gyakorlatilag alkalmas bármely nyelv fonológiai rendszerének a leírására.

A fonológiai kutatásokban kialakított alapelveket érvényesítik a morfológiában is. A morfológia (alaktan) alapegysége: a morféma, a legkisebb jelentéssel bíró

nyelvi elem. A morfológiában is vannak oppozíciók, s ezek ugyanúgy neutralizálódhatnak, akárcsak a fonológiában a fonológiai oppozíciók. Például az oroszban a hímnemű, élettelen tárgyakat jelölő főnevek közötti szembenállások az alany- és tárgyesetben eltűnnek, neutralizálódnak. A morfológiai szembenállások aszimmetrikusak, azaz a szembenállás egyik tagja jelölt, a másik pedig jelöletlen. Konkrétan: a román *elevă*, *studentă* szóban grammatikai eszközökkel fejezzük ki azt, hogy ez a foglalkozás nőnemű lényhez kapcsolódik, az *elev*, *student* esetében pedig ez nem jut kifejezésre. Tehát a szembenállás első két tagja jelölt a második két taggal szemben.

A prágai nyelvész kör tagjai a mondatban is bizonyos tekintetben új szemléletmódot honosítottak meg. Gondolunk itt elsősorban az ún. aktuális (értelmi) mondattagolásra, melynek jelentősége napjainkban a gépi fordítással kapcsolatos szemantikai kutatásokban vált egészen nyilvánvalóvá.

A tipológiai kutatás terén is igen jelentős a prágai nyelvész kör tevékenysége. Már az iskola klasszikus korszakában (1926—1938) Roman Jakobson, V. Skalička és mások új irányt szabtak a modern strukturalista tipológiai kutatásoknak. A történeti fonológia megteremtésének a gondolata is a prágai nyelvész kör tevékenységéhez, elsősorban Roman Jakobson nevéhez fűződik. Új szemléletmódot alakítanak ki és honosítanak meg a költészet s általában a funkcionális nyelvek és stílusok vizsgálatában, s így sok tekintetben előfutárai az irodalomtudományban egyre inkább kiteretbélyesedő strukturalista szemléletmódnak. A prágai nyelvész kör háború utáni tevékenységéről csupán annyit: ha formálisan más szervezeti keretek között is, de kitűnően képzett nyelvészgárdája ma is erőteljesen érvényesíti a nyelv vizsgálatában a funkcionális szemléletmódot, és tevékenységében átfogja a modern nyelvtudomány szerteágazó problematikáját. A prágai iskoláról szóló rövid ismertetésünket Roman Jakobsonnak az iskola alapelveiről szóló megállapításaiával zárjuk: „Ezek a törekvések a nyelvnek mint a kommunikáció eszközének általánosan felismert szemléletmódjából erednek... A két alapvető nyelvészeti művelet — a szelekció és a kombináció, vagy más terminológiával élve a nyelv paradigmatis és szintagmatikus aspektusa — tanulmányozásában a paradigmatis aspektus került különös-képp előtérbe...“ A funkcionális szemlélet megváltoztatta a nyelvi változások nézőpontját is: „A változás két állapotát mint két szimultán nyelvi stílust interpretálták“, ezáltal „idő is, tér is megtalálta a maga belső helyét a nyelv eszköz — cél modelljében“ (Roman Jakobson: *Efforts toward a Means-Ends Model of Language in Interwar Continental Linguistics. Trends in Modern Linguistics* II. Utrecht. 1963.)

A koppenhágai iskola

A másik jelentős strukturalista irányzat a koppenhágai, amelyet glosszematikus iskola néven tartanak számon (az elnevezés a görög glossza, „nyelv“ szóból származik). Az iskola vezető egyénisége, L. Hjelmslev a strukturális nyelvészetről a következőket írja: „...egy hipotézisen nyugszik: tudományosan jogosult a nyelvet úgy írni le, mint olyasvalamit, ami lényegét tekintve a belső függések autonóm egy-sége, egyszóval struktúra“ (L. Hjelmslev: *Essais linguistiques*. TCLC XII. 1959. 21). Minthogy a nyelvet a szemiotikai rendszerek sajátos fajtájának tartja, egy egyetemes nyelvelmélet kidolgozására törekszik, a nyelv immanens (belső) algebraját akarja megteremteni. Nyelvelméletének elvi alapjait először 1943-ban megjelent, majd 1953-ban angolra s később oroszra és románra is lefordított *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse* című könyvében fejti ki.

Saussure-riek arra a megállapítására támaszkodva, hogy a nyelv forma és nem szubsztancia, dolgozza ki Hjelmslev a kifejezés és a tartalom szintjéről szóló tanítását. A kifejezés szintje a nyelv külső — hangalaki, grafikai vagy más jellegű — burka, amelyben realizálódik a gondolat; a tartalom szintje pedig azoknak a gondolatoknak az összessége, amelyek kifejezésre jutnak a nyelvben. A kifejezés anyaga, szubsztanciája (például a hangok) nagyjából azonos a különböző természetes nyelvekben, de a kifejezés formája, vagyis az a mód, ahogyan például ezek a hangok rendszerré szerveződnek az adott nyelvben, sajátos. A tartalom szintjének is megvan a maga szubsztanciája és formája. A tartalmi szint szubsztanciája a gondolat, formája pedig az a mód, ahogyan az adott nyelv tagolja a gondolatban tükröződő valóságot; a szubsztancia általános, a forma pedig sajátos. A románban például a nem élő fát a *lemn* szóval, az élőfát pedig a *copac* szóval jelölik; hasonló a helyzet a németben is a *Holz*, illetve a *Baum* esetében. Ellenben a magyarban mindkét fogalomra csak egy szavunk van, de más eszközökkel érzékeltetni tudjuk a két fogalom közötti különbséget. Hjelmslev szerint a nyelvtudomány feladata az, hogy a kifejezést és tartalmat, illetve ezek formáját párhuzamosan, de egymástól elkülönítve vizsgálja. A glosszematika csak a kifejezési és tartalmi szint formájával foglalkozik, a hagyományos nyelvészetből ismert fonetika (a kifejezési szint szubsztanciája) és szemantika (a tartalmi szint szubsztanciája) csupán segédtudományai a glosszematikának.

Jelentőségében és különösen utóhatásában a kifejezés és tartalom szintjéről szóló tanítással vetekedik Hjelmslevnek és követőinek egy másik, nevezetesen az ún. figurákról (összetevők, komponensek) és jelekről vallott felfogása. Az elemzés során a szövegből kiindulva állapítják meg az illető nyelv rendszerét, és ennek során a jeleket figurákra bontják. A figura a jeltől eltérően csak egyoldalú egység; a kifejezési szint figuráinak (fonémák) nincs jelöltjük (*signifié*), a tartalmi szint figuráinak pedig hiányzik a jelölőjük (*signifiant*). Hjelmslev itt kb. olyan „kategóriákra” gondol, mint: hím- és nőnem, élő—élettelen, ember—állat, fiatal—érett. Ezek a komponensek aztán kombinálódhatnak egymással. A jelek száma (mondatok, szavak, morfémák) szinte végtelen, a figurák szerfölött korlátozott. Így a viszonylag kis számú figurák kombinációjából a jelek szinte megszámlálhatatlan sokaságát hozhatjuk létre. Ezért történhetett meg — mondja Hjelmslev —, hogy a jelek megszámlálhatatlan sokasága miatt a tartalmi szint elemzését sokáig megoldhatatlan problémának tekintették; holott a két szint figurái közötti analógia nyilvánvaló.

Hjelmslev egyetemes nyelvelmélet kidolgozására törekedett, olyan elméletet akart konstruálni, amely érvényes legyen nemcsak az összes reálisan létező nyelvekre, hanem azokra is, amelyek csak elvben létezhetnek. Éppen ezért elmélete deduktív jellegű, s a konkrét valósághoz való viszonyát illetően bizonyos fokig önkényes.

Hjelmslev elméletét már kezdettől fogva bizonyos kétellyel fogadták strukturalista és nem strukturalista nyelvészek egyaránt. Elméletének konkrét alkalmazhatóságát eddig nemigen sikerült igazolni egyetlen nyelv teljes rendszerének a leírásában sem. A glosszematikus elemzés csupán az egyes nyelvi jelenségek vizsgálatára vállalkozott; e tekintetben viszont a pontosságnak és a precizitásnak remek iskolapéldáit adta. Ennek ellenére Hjelmslev jelentősége felbecsülhetetlen az egyetemes nyelvtudomány történetében; hozzájárult a nyelvelemzés módszereinek a tökéletesítéséhez és árnyaltabbá tételéhez, valamint a nyelvrendszer olyan rejtett mozzanatait tárta fel elméletében, amelyet előtte egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben vizsgáltak.

A harmadik nagy klasszikus strukturalista irányzat az amerikai deszkriptív iskola. Ez sem elméleti felfogását, sem kutatási módszereit tekintve nem egységes; az iskola részben az európai, részben pedig az amerikai hagyományok egészséges ötvözeteként alakult ki.

Franz Boas, a neves amerikai antropológus és nyelvész, már a század elején egyik művében rámutat arra, hogy az indián törzsek nyelvét írásos emlékek hiányában nem lehet a hagyományos módszerek segítségével vizsgálni, sőt ezen törzsek nyelvének a vizsgálata feltételezi kultúrájuk alapos ismeretét is, minthogy e két tényező között szoros összefüggés észlelhető. Franz Boas örökségét folytatja és tetőzi be az amerikai nyelvészet másik nagy egyénisége, Edward Sapir (1884—1939) *Language* című művében. Az ő nevükhöz fűződik a modern antropológiai nyelvészet megteremtése, amely a nyelvet „a kultúrához vezető szimbolikus kalauzként” vizsgálja. Ehhez a felfogáshoz sorolható B. L. Whorf hipotézise is.

Az amerikai nyelvészet egy másik ágának — nevezetesen a formális nyelvi elemzés módszereinek — a kidolgozása Leonard Bloomfield (1887—1949) nevéhez fűződik. Azt vallotta, hogy a tudományos leírások megállapításait fizikai terminusokban kell megfogalmazni, a módszertől pedig mindenfajta pszichológiai szemlélettől való mentességet kívánt meg. Az alapfogalmak meghatározásakor matematikai módszereket használ, mert — úgymond — ez arra kényszerít bennünket, hogy világosan fogalmazzuk meg feltevéseinket. Ebből a megállapításból kiindulva, Bloomfield a minimálisra csökkentti a szemantikai kritérium szerepét a formális elemzésben: a nyelvésznek a szavak vagy szóalakok jelentéskülönbségének a tényével, és nem magával a konkrét jelentéssel kell foglalkoznia. Az elemzés során olyan nyelvi képződményekből indul ki, amelyekben meghatározott hangok sora meghatározott jelentéssel párosul; ezeket a képződményeket nyelvi formáknak nevezi.

A nyelvi formák újabb egységekké, ún. komponensekké szerveződnek, amelyek közvetlen és végső (terminális) összetevőkre bonthatók; a közvetlen összetevők nagyjából azonosak a saussure-i szintagmákkal (kis ház — házikó — házacska), a végső összetevők pedig a morféimáknak felelnek meg. A közvetlen összetevők szerinti elemzés erősen leegyszerűsítve a következő példával illusztrálható: *A kis fiú elszaladt.* Ezt a mondatot úgy taglaljuk, hogy minden lépésben két részre osztjuk, egészen addig, míg eljutunk a végső összetevőig. Tehát az első lépésben: kis fiú+elszaladt; második lépés: kis+fiú (ezek már végső összetevők!) harmadik lépés: el+szaladt; negyedik — és egyben utolsó — lépés: szalad+t. Így a közvetlen összetevők szerinti elemzés során megkapjuk a mondat végső összetevőit: kis+fiú+el+szalad+t. Amint ennek a nagyon egyszerű példának az elemzéséből is kitűnik, meglehetősen elmosódik a határ az alaktan és a mondaton között. Ez egyébként jellemző tünete a formális nyelvi elemzésnek, de az analízis ilyen formában részletekbe menőbb és pontosabb.

A bloomfieldi iskola programját Bloomfield közvetlen tanítványai: B. Bloch, E. Nida, G. Trager, Ch. F. Hockett és különösen Z. S. Harris, a Pennsylvániai Egyetem tanára fejlesztették következetes rendszerré. „Jelentőségük annyiban nagyobb a glosszematikus iskoláénál, hogy elméletüket, annak alkalmazását számos nyelv leírásában is megmutatták. Ilyen eredményt a glosszematikusok nem tudnak felmutatni” (Petőfi S. János: *Modern nyelvészet*. Budapest, 1967). Az amerikai deszkriptív nyelvészet kutatási eljárásait — mint már utaltunk erre — az indián törzsek ismeretlen nyelveinek a vizsgálata során alakították ki. Olyan nyelveknek a rendszerét kellett megállapítani és tudományosan leírni, amelyekről a nyelvésznek semmilyen előzetes információja nem volt. Itt nem részletezhető bonyolult eljárások

útján megállapították: 1. az illető nyelv legkisebb elemi egységeit minden szinten; 2. hogyan szerveződnek osztályokba ezek az egységek és 3. milyen törvények szerint kapcsolódnak egymáshoz ezek az osztályok (hogyan szerveződnek morfémákká a fonémák és nagyobb egységekké a morfémák).

Harris az elemzésben a következő alapfogalmakat használja: *korpusz* (a vizsgált nyelvi anyag), *nyelvi megnyilatkozás* (nagyjából a hagyományos mondatnak felel meg, és olyan beszédaktust jelöl, amit egy beszélő két szünet között hoz létre), *szegmentum* (a beszéd bizonyos hosszúságú része), *környezet* (a vizsgált szegmentum nyelvi kerete, vagyis a kontextus) és *disztribúció* (egy-egy vizsgált elem — fonéma vagy morféma — környezeteinek az összessége). Ezen alapfogalmak segítségével végzi az elemzés említett három fázisát, és kizárólag formális úton — a szemantikai mozzanat mellőzésével — határozza meg a vizsgált nyelv egységeit és szervezi magasabb egységekké. A különböző szintek leírása után Harris külön fejezetben foglalkozik a mondatok egymáshoz való viszonyával, és ennek a megállapítására dolgozta ki transzformációs módszerét, amely közvetlen tanítványának, Noam Chomskynak az elméletében válik központi kategóriává.

Osszefoglaló megjegyzések

Noha tudatában vagyunk annak, hogy a strukturális nyelvészetről itt felvázolt kép korántsem teljes, mégis megpróbálunk eddigi fejtegetéseink alapján egy-két, szinte önmagától adódó következtetést levonni a strukturális nyelvészet jelenére és jövőjére vonatkozólag.

A strukturális nyelvészetnek ez a három irányzata történeti szempontból megegyezik abban a törekvésben, hogy a régi iskolákon, mint a pszichológia, fiziológia, szociológia és más tudományok konglomerátumain túllépve, megteremtse a független nyelvtudományt a saussure-i nyelvi jel koncepciójára alapozva. Közösnek mondható egy sajátos terminológia megteremtésének az igénye is, s a matematika hatása a különböző fogalmak meghatározásában (elsősorban Bloomfieldnél és Hjelmslevnél). Hjelmslev elméletében a nyelvnek mind a két szintjét: a kifejezés és a tartalom szintjét is formális módszerekkel kívánja elemezni, de az egzakt elméletre való törekvés jegyében kissé eltávolodik a konkrét nyelv leírásától a kombinatorikus algebra felé. Harris eljárásai mind módszerükben, mind tartalmukban formálisak, s a gyakorlat érdekében lemondott a tartalom formájának a vizsgálatáról.

A Saussure utáni strukturális nyelvészet a nyelvben a jelek, elemek statikus rendszerét kereste, és nem vizsgálta azt a szabályrendszert, amely biztosítja a nyelv egész mechanizmusának a működését. A strukturális nyelvészet, de különösen a „klasszikus“ amerikai deskriptív nyelvészet erősen taxonikus, azaz osztályozó jellegű; fő célja az elemzés során megállapított egységek „leltározása“ és osztályozása. Ez a felfogás nem vizsgálja a nyelv alkotó mozzanatait, szemben Wilhelm von Humboldtnek azzal a találó megállapításával, hogy a nyelv nem *ergon* (a tevékenység eredménye), hanem *energeia* (maga az alkotó tevékenység). Ha nem értünk is mindenben egyet Ernst Cassirerrel, aki 1945-ben a strukturális nyelvészet jelentőségét Galilei „új tudományáéhoz“ méri, mégis el kell ismernünk, hogy új távlatokat nyitott a nyelvtudomány előtt és jelentősen befolyásolta és befolyásolja még napjainkban is néhány más tudomány fejlődését.

Az itt bemutatott strukturalista irányzatok eredményeinek felhasználása és továbbfejlesztése során alakult ki századunk 50-es éveinek végén és 60-as éveinek elején a nyelvírás valamennyi mozzanatát átfogó *generatív nyelvelmélet*, amely a Saussure utáni nyelvészet egyik jelentős korszakának a kezdetét jelenti.